

კეთილმოღობის ღირსი

ქართული ენის ფონოლოგიური მოდელის დარღვევის გამო წარმოქმნაში

ქართული ენის ფონოლოგიური მოდელი თავისებურია და, როგორც პ. უსლარი აღნიშნავდა ქართული ანბანის დასახასიათებლად, საერთო კავკასიური ტიპისაა და მისი იდეალური ამსახველია. მისი იდეალურობა იმაში გამოიხატება, რომ ფონოლოგიურ დონეზე მასში თანხედენილია სამეტყველო ბგერის შესაბამისობა ნიშანთან, ე. ი. ყველა სამეტყველო ფონემას შესაბამისი ნიშანი აქვს. ფრიად საგულდისხმოა ისიც, რომ ხანგრძლივი და მდიდარი ტრადიციის მქონე ქართულ ენას — მიუხედავად იმისა, რომ იგი იყო მწიგნობრობის ენა მრავალრიცხოვანი ენა-კილოებისა და ხანგრძლივი, მრავალმხრივი, თანაც, სხვადასხვა მასშტაბისა და სიძლიერის კონტაქტები მქონდა ასევე მრავალგვარ მტერ-მოყვრის ენებთან — ეს თავისი ფონოლოგიური მოდელი ქართულ ენას არსებითად არ შეუცვლია თხუთმეტი საუკუნის განმავლობაში. ეს საბედნიერო „კონსერვატიზმი“ უდიდესი მნიშვნელობისაა ჩვენი ისტორიული ერთიანობისა, წარსულთან შინაგანი კონტაქტის შენარჩუნებისა და მომავალში ეროვნული სამტყვიცისათვის.

და ამ დღეს, სამწუხაროდ, ისაბება სურათი ზემოთ ნახსენებ ფონოლოგიური მოდელის მოშლისა. ეს საგანგაშოა, თუმცა არა იმდენად, რამდენადაც ლექსიკურ-მორფოლოგიურ-სინტაქსურ კალკირებათა შემთხვევები, რომლებიც ამ ბოლო ხანებში წალეკიით ემუქრება ქართულ ენას, რაც არტეროზის აღნიშნულა და რასთანაც ბრძოლა ყველას ერთნაირად არ გვეხმის, ხოლო ამ მხრივ გაწეული სამუშაოებიც სათანადო შედეგს არ იძლევა.

ქართული ფონოლოგიური მოდელის შერყევის შემთხვევები ძირითადად წარმოიქმნის სფეროში რჩება და, ისიც, ებიზოდურად. მაგრამ, თუ ამთავითვე იგი არ მოექცა ჩვენი უზრადღების ცენტრში, შესაძლოა, მან არც გაიდართოს და ზოგ შემთხვევაში სამწერლობო ენაშიც „მოითხოვოს“ თავისი ადგილი.

საკითხი ეხება, ერთი მხრივ, სხვა ენათა ბაგეკბილისმიერი Φ ფონემის შემცველ სიტყვათა ქართულად გადმოღება-გამოთქმას და, მეორე მხრივ, Φ , Ψ ბგერათა შემცველ უცხოურ ფუძეთა გადმოღებას „გამაწეალებელი“ ენის მოდელით, ასევე, ზოგჯერ სხვა ცალკეულ გამოთქმასაც.

ეს ზემოთ დასახელებული ფაქტები ერთნაირი მნიშვნელობისა არ არის და მათი მოვლის საკითხიც განსხვავებულ მიდგომას საჭიროებს.

წარმოთქმის სფეროში დარღვევები ყველაზე მეტად შეეხება უცხოურ ფუძეებში Φ ფონემას.

ცნობილია, რომ ქართულ ენას ასეთი ფონემა არ გააჩნია, მაგრამ ქართული ენის ისტორიაში ყოფილა ცდა ხელოვნურად Φ ასოს შემოტანისა. და, თუმცა ამას სკამოდ ავტორიტეტის მქონე პირნი იცავდნენ, ქართულში მან ფესვი ვერ გაიდგა, ქართული ენის ბუნებას ვერ შეეგუა. ახლა რა ვითარებაა? ახლა, პირიქით, „მიმბაძველობით“, რუსული ენის გავლენით (ამ ბოლო დროს ზოგი სხვა უცხოური ენის გავლენითაც) ზოგი პირის (უმთავრესად ახალგაზრდათა) გამოთქმაში ფეხს იკიდებს Φ . სრულიად გაუთვითცნობიერებლად ისმის: კაფე, კოფე, Φ ანტანი, სერთოფიკატი, და მეტიც, „მაღალი“ ტრიბუნიდან არცთუ იშვიათად გაიკონებთ თრატორებისაგან: Φ ორუმს, კონ Φ რენციას, კონ Φ ონტაციას, ნარკომა Φ იას და მისთ.

რუსულ ენას, როგორც ცნობილია, ფშვინვიერი ბაგისმიერი ხშული ფ(pH) ბგერა არ გააჩნია და სათანადო შემთხვევებს ბერძნული თუ სხვა ევროპული ენებისას გადმოსცემს Φ სპირანტი (შდრ. რუს. физика, ფრ. physique და სხვ.). ქართულ ენას, რომელსაც ძველი ლიტერატურული ტრადიციები აქვს ბერძნულიდან თუ სხვა pH-ს მქონე ენებიდან, ეს ფონემა საფსებით ადეკვატურად გადმოღებული აქვს ფ ბგერით. ამიტომაც არის, რომ ტრადიციულ ქართულ მწიგნობრობაზე აღზრდილ არც ერთ თანამედროვე ქართველ ახალგაზრდას დედაენაზე მეტყველებისას არ წამოსცდება „ Φ იზიკა“, არამედ მტკიცედ ამბობს ფიზიკაა, ფილოსოფიას და მისთანებს, მაგრამ ახლად შემოსულ სიტყვებში რუსულის გზით უმთავრესად, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ამბობს Φ ანტანს (და, რაღა თქმა უნდა, აღარც Ψ ადრევანს!...), კაფეს და სხვ.

გვხვდება კიდევ უფრო უცნაური შემთხვევებიც: არც რუსულში და არც სხვა ევროპულ ენებში არა გვაქვს ფუძეში ფ, მაგრამ იგივე პირი სათანადო ფუძეებში იცავს ფ-ს, ამბობს: ფაქტს, ფრანგს და სხვ. (ე. ი. Φ არ წამოსცდება). ამ რიგის მოვლენათა ანალიზისას კი მივ-

დივართ იმ დასკვნამდე, რომ აღნიშნულ პირთა მეტყველებაში ყალიბდება სრულიად გაუმართლებელი ე. წ. „ფსევდოფონოლოგიური“ დაპირისპირება ქართულ ენაში ფ-სა და „ფ“-ს შორის (ხდება მათი „გადანაწილება“). ესეც, თავის მხრივ, ნათელს ხდის, რომ ქართული ენის ფონოლოგიური სისტემისათვის შეუთავსებელ ფ ზგერას მასში ადგილი არ უნდა ჰქონდეს და ურყევად უნდა იქნეს დაცული ქართული მართლმეტყველების პრინციპები.

უზრადღებას მოითხოვს ზოგჯერ ნასესხებ სიტყვათა ფუძეებში ჭ/ხ-ს აღრვეის საკითხი.

ძველი ქართული სალიტერატურო ტრადიციის მიხედვით, დამკვიდრებულია ჭ ბგერით გადმოცემა მთელი რიგი ფუძეებისა, რომელთა ადგილას რუსულში ხ(х) გვხვდება. ასეა დაფუნბებული ქართულში: ტეჭნია: ქრონიკა, მეჭანია, ქამია და მისთ.

მაგრამ ამ ბოლო დროს ზოგიერთთა წარმოთქმაში ფეხი მოიკიდა სხვა ენობრივი გავლენის შედეგად ხ ბგერამ, განსაკუთრებით, „ტეხნია“ სიტყვაში და მისი ძირისაგან ნაწარმოებ ფუძეებში. მდიდარი მწიგნობრული ტრადიციისა და ფონოლოგიური სისტემის მქონე ქართულ ენაში ასეთი მოვლენები დაუშვებელია და მეტყველო უნდა ცდილობდეს ამგვარი დარღვევები არ მოხდოდეს.

საზრუნავია ჰ-ს გამოყენების საკითხიც ნასესხებ სიტყვებში.

ჰ ბგერა ქართულ მასალაში უმთავრესად პრეფიქსად გვხვდება: ჰყავს, ჰქვია, ჰქონდა... ცალკეულ ფუძეებში: ჰაერი, ჰავა და სხვ. ამდენადვე, ქართულ ენას აქვს შესაძლებლობა სხვა ენათა ჰაეს (h) ქართულადვე ჰ-დ გადმოცემისა. ძირითადად ეს წესი დაცულია კიდევ სალიტერატურო ენაში¹, მაგრამ „გექტარ“ და ჰ-ს შემცველი სხვა სიტყვების გამოთქმისას ხშირად გაიშის რუსულის მსგავსად: გექტარი, გემოგლობინი, ინგალაცია, გაიმორიტი, გაშტელი, გიზნოზი და მისთ.

თუ ზემოთ განხილულ ბგერებთან (ფ, ხ-სთან) დავაფშორებთ ითქვა, რომ მათი ხმარება ზოგიერთი პირის მხოლოდ გამოთქმაში შეინიშნებაო და ჯერჯერობით მართლწერის ნორმებში დაცულიაო, ამას ფელარ ვიტყვიტ ჰ-ს შემთხვევაზე. „გექტარი“ და მისთანები დაწერილშიაც კი შეიძლება არაიშვიათად დავადასტუროთ (მაგ.: „ბავშვები ინგალაციას იტარებენ“, — „ახ. ივრ.“).

¹ აქ არას ვამბობთ მთელ რიგ ნასესხებ ფუძეში ჰ/ხ-ს აღრვეის საკითხზე, ვინაიდან ამის შესახებ არსებობს საკმაო სპეციალური ლიტერატურა.

მ ბგერა ქართულში, ცნობილია, სუსტი პოზიციის ბგერაა და ამიტომაცაა, რომ გლეხები ხშირად (ტელეგადაცემათა ინტერვიუებში) „ექტარს“ (sic!) ამბობენ. ეს სახეობა, კაცმა რომ თქვას, „გექტარს“ კი სჯობია, მაგრამ იმის საფუძველს მაინც არ გვაძლევს, არ დავიცვათ სალიტერატურო ენის ნორმა.

გამოთქმის მხრივ თავისებურია ქართულ ლ ბგერის საკითხი.

ქართულ ენას ერთი ლ ბგერა (ფონემა) აქვს. იგი საშუალო „სიმაგრისაა“ და არ არჩევს ნაგარ და რბილ სახეობებს, მაგალითად, რუსულის მსგავსად (მდრ. ПИИИ „ალი“ და ПИИИ „მეტერი“). მაგრამ ეს ერთი საშუალო „სიმაგრის“ ლ ქართულ დიალექტებში და, განსაკუთრებით, ცალკეულ პირთა მეტყველებაში ხშირად „დარბილებულად“ გამოითქმის (უმთაყრეადა ქვემოიმერეთა...², მეგრელთა...³, კახელთა... და თვით ხევსურთა მეტყველებაშიც კი).

ქართულ ენის სიტყვებში ამ ბგერის ნაწილობრივ განსხვავებული ელფერიტ გამოთქმა ცალკეული პირების მიერ ენისათვის, მისი ფონოლოგიური სისტემისათვის არავითარ საფრთხეს არ ქმნის, თუმცა დიქტორთათვის, მსახიობთათვის აუცილებელია გამოთქმისაა მისი საშუალო ტიპის დაცვა.

ამავე დროს ზოგჯერ შეინიშნება რუსული ენის ჰს-ს ქართულად გადმოცემის შემთხვევები. ეს კი დასაგმობია და ყურადღების მიქცევას მოითხოვს.

არ შეგვიძლია არ აღვნიშნოთ ზოგი დარღვევა ქართულ სიტყვებში ცალკეული ბგერების „გარუსულეული“ გამოთქმისა (ზოგიერთი) დიქტორის მეტყველებაში. ეს განსაკუთრებით ეხება შ თანხმოვანს (იშვიათად უ-ს).

ქართულში შ თანხმოვანი საშუალო ტიპისაა (არც მაინცდამაინც რბილი და არც მით უმეტეს — მაგარი!).

მაგარ და რბილ სახეობებს სპირანტებში რუსული განარჩევს. რიგ შემთხვევაში რუსული III გამოითქმის „მაგრად“. აი, რუსული III-ს ეს „მაგარი“ გამოთქმა ზოგ ჩვენს ქართველ დიქტორს გადააქვს

² გურულია მეტყველებაში, ჩვენი აზრით, ე. წ. „ქალაქური გამოთქმის“ ქვეშეცნული მიაბჯის შედეგად ზოგჯერ შეგვიინიშნავს ოდნავ „გამაგრებული“ გამოთქმა ლ ბგერისა.

³ ცნობილია, რომ მეგრულში ერთი ლ არსებობს და ის „რბილად“ გამოითქმის. ასევე ერთი ლ ფონემა აქვს აფხაზურ ენასაც, ოღონდ იგი „მაგრად“ გამოითქმის. მიუხედავად ტერიტორიული სიახლოვისა და ამ ენათა შორის ვარკვეული კონტაქტების არსებობისა, ვერც ერთმა მათგანმა გავლენა ვერ მოახდინა ერთმანეთის ლ ბგერის გამოთქმაზე.

ქართულ სიტყვებშიც. ეს შეინიშნება როგორც ცალკეულ ფუძეებში, ისე -ში თანდებულის გამოთქმისას.

ამის შეიძლება სხვადასხვა ახსნა ჰქონდეს. პროფესიის სპეციფიკის გამო რუსულ გამოთქმაზე „განწყობილ“ დიქტორს უჭირს ერთბაშად ქართულზე „გადმორთვა“ და შერჩება რუსულის გამოთქმა⁴, ან კიდევ, შეიძლება იგი შედეგი იყოს ერთგვარი დიქტორული მეტყველების „შტამპისა“, რისგანაც უნდა განთავისუფლდნენ ქართულ გადაცემათა დიქტორები. ეს ბოლო ვარაუდი რომ უფრო სწორია, იქიდან ჩანს, რომ იგივე დიქტორები, „ველზე“ გასულნი, უზრალო და უშუალო ინტერვიუების პროცესში, ჩვეულებრივ, გამოთქმისას ბუნებრივ შ-ს ამბობენ.

როგორც ზემოთ განხილული ფაქტები ცხადყოფს, ორთოების თვალსაზრისით მოწესრიგებულ ქართულ სალიტერატურო ენაში უცხო ენობრივი გავლენების შედეგად ჩნდება მოსაგვარებელი საკითხები. მათ ამთავითვე უნდა მოვუაროთ.

⁴ ამის გამოვლენა, ალბათ, რომ ზოგჯერ ქართველი დიქტორი პროგრამა „მოამბებს“ აცხადებს როგორც მოამბე-ს!